

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2023, 3 (1): 59-71

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Tercümânu'l-Kur'ân İbn Abbâs'ın Sahîfesi-1
The Page of Tarjuman al-Qur'an Ibn Abbas

Muhammed Yusuf Yaşar

Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

PhD Student, Usak University, Graduate School of Education, Department of Basic Islamic Sciences, Usak, Turkey

imameynmyy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4746-7666>

Hüseyin Yaşar

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir

Usak, Turkey

huseyin.yasar@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1043-3729>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 13.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.6.2023

Yayın Tarihi/Published: 29.6.2023

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 59-71

Atıf/Cite as: Yaşar, Muhammed Yusuf-Yaşar, Hüseyin. "Tercümânu'l-Kur'ân İbn Abbâs'ın Sahîfesi-1 [The page of Tarjuman al-Qur'an Ibn Abbas]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 3/1 (Haziran 2023): 59-71

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2023 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

TERCÜMÂNÜ'L-KUR'ÂN İBN ABBÂS'IN SAHİFESİ-1

Öz

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında Peygamber'den (sav) işittikleri tefsir ve beyanları aktarmaları açısından sahabenin tefsir ilmindeki yeri oldukça mühimdir. Bu açıdan bakıldığında ön plana çıkan sahabeden biri de Abdullah b. Abbâs'tır. Sahabe arasında ilmî donanımı ile öne çıkmış bir şahsiyet olarak İbn Abbâs, klasik kaynaklarımızda pek çok rivâyette bu yönüyle dile getirilmektedir. Kur'ân âyetlerinin manalarındaki incelikleri anlayıp; maksadına uygun olarak yorumlayarak açıklayabilmesi için Peygamber'in duasına mazhar olan Abdullah b. Abbâs'ın tefsîr ilmindeki ayrıcalıklı yeri, klasik tefsir kaynaklarımızda ilk dönemden itibaren birçok müellif tarafından kabul edilmiş ve dile getirilmiştir. Bu sebeptendir ki; İbn Abbâs'tan klasik tefsir kaynaklarımızda "Tercümânü'l-Kur'ân" diye bahsedilmiştir. Gerek ilk dönem ve gerekse diğer dönem tefsir kaynaklarımızda İbn Abbâs'tan tefsîr hakkında ve muhtelif âyetlerin tefsiri ile ilgili külliyat hacminde rivâyetler nakledilmiş ve bunlar değişik tariklerle bize kadar ulaşmıştır. Kur'ân'da İbn Abbâs'ın görüş bildirerek yorumlamada bulunmadığı neredeyse hiçbir âyet bulunmadığı dahi söylenebilir. Bu nedenle İbn Abbâs'a isnâd edilerek uydurma rivâyetlerin nakiller zincirine eklenmeye çalışıldığı da söz konusu olmuştur. Bununla birlikte rivâyetlerin günümüze kadar ulaşması kadar, ulaşan rivâyetlerin sıhhat derecesi de araştırma konusu olmuştur. Bu nedenle âlimler, İbn Abbâs'tan gelen âyetler hakkındaki ve tefsir ilmi ile ilgili rivâyetlerin sıhhat derecesini belirlemek için cerh ve ta'dîl ilmi açısından çok ciddi gayretler sarf etmişlerdir. Bu çalışmalar neticesinde Ali b. Ebî Talhâ tarikinin, İbn Abbâs'a isnadla rivâyetlerin tarikleri içerisinde esahh (en sahih) olanı olduğu belirtilmişse de; bu görüşe itiraz edenlerin olduğu da görülmüştür. Çoğunluk ise, Ali b. Ebî Talhâ tarikinin, diğer tariklere kıyasla daha güvenilir olduğunu kabul etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tercümân, İbn Abbâs, Ali b. Ebî Talhâ, Sahife

THE PAGE OF TARJUMAN AL-QUR'AN IBN ABBAS

Abstract

The place of the Companions in the science of tafsir is very important in terms of conveying the statements they heard from the Prophet in understanding the Qur'an. From this point of view, one of the prominent Companions Abdullah b. Abbas is a prominent figure among the Companions with his scientific superiority. Ibn Abbas is mentioned in many narrations in our classical sources with this aspect. Understanding the subtleties in the meanings of the Qur'anic verses; The privileged place of Abdullah b. Abbas in the science of tafsir has been accepted and expressed by many authors from the first period in our classical tafsir sources. This is why; Ibn Abbas is mentioned as "Tercümanu'l-Qur'an" in our classical tafsir sources. In our tafsir sources both in the first period and in other periods, in corpus volume from Ibn Abbas about tafsir and about the interpretation of various verses have been transmitted and these have reached us in different ways. It can even be said that there are almost no verses in the Qur'an that Ibn Abbas did not interpret by expressing his opinion. For this reason, it was also mentioned that fabricated narrations were tried to be added to the chain of narration by attributing them to Ibn Abbas. However, as far as the narrations have reached the present day, the degree of reliability of the reached narrations has also been the subject of research. For this reason, scholars have made serious efforts in terms of the science of al-jarh wa al-ta'dîl to determine the level of reliability of the narrations about the verses from Ibn Abbas. As a result of these studies, although it has been stated that Ebî Talha's tariq is the most authentic among the narrations attributed to Ibn Abbas; it has also been observed that there are those who object to this view. The majority were they accepted that the tariq of Ebî Talha was more reliable than the other tariqs.

Keywords: Tafsir, Translator, Ibn Abbas, Ali b. Abi Talha, Page.

Giriş

Hız. Peygamber'in amcasının oğlu, müfessir ve fakîh olarak kabul edilen ve çokça hadis rivâyet eden râvîler arasında yer alan sahâbî Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687) Me'sûr Tefsir ya da Rivâyet Tefsiri alanında ilk akla gelen sahabidir. Hız. Peygamber'in duasını alan İbn Abbâs'ın tefsir, fıkıh ve hadis ilminde temâyüz ettiği; ilk (sahabe) dönemden itibaren, neredeyse tüm tefsir otoriteleri tarafından kabul edilegelmiştir. Tefsir kitaplarında İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerin çokça yer alması, Abdullah b. Abbâs'ın Arap dilinin belâğât ve fesâhâtını, âyetlerin; iniş sebepleri (sebeb-i nüzûl), nâsîh ve mensûh âyetler gibi tefsîr ilminin usûl prensiplerini, Arapların örf ve âdetlerini, Hıristiyan ve Yahûdîlerin âyetlerin inzâl döneminde içinde buldukları durumları çok iyi bilmesinden kaynaklıdır. Bu nedenle denilebilir ki; sahabe tabakasında tefsir ilminde en çok rivâyet İbn Abbâs'tan gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in neredeyse her âyeti ile ilgili ondan bir veya birkaç farklı tefsir rivâyet edilmiştir.¹

İlk dönem tefsirlerinin en önemlilerinden biri olan Abdullah b. Abbâs'ın tefsirinin Ali b. Ebî Talhâ (ö. 143/760) nüshası, isnad zinciri tek olarak nakledilmesi kaydı ile hicrî üçüncü asra ulaşmıştır. Sahîfetü Alî b. Ebî Talhâ, âyetlerin tefsiri mahiyetinde günümüze kadar ulaşan en eski kaynaklar arasında sayılabilir. Bu eser, Kur'ân tefsiri konusunda erken dönemin önemli bir örneğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Sahîfe, ilk dönem müfessirleri için ehemmiyetli bir önemi hâizdir. Ayrıca bu eser, içerdiği tefsir ve 'Ulûmu'l-Kur'ân bilgileri açısından; bu alt ilim dalları açısından da incelenmesi gereken bir eserdir.

Eserin günümüze kadar gelen süreçte ve günümüzde İslâm Âlimleri arasında çok meşhur ve yaygın olmaması ise, şu iki sebebe dayandırılmaktadır:

İlki; eseri Ali b. Ebî Talhâ'dan rivâyet eden Humuslu Muâviye b. Sâlih'in (ö. 158/775), ömrünün çoğunu Endülüs'te geçirmiş olması; Leys'in kâtibi olarak bilinen Abdullah b. Sâlih'in (ö. 223/838) ise Mısır'da yaşamış olmasıdır. Gerek Ali b. Ebî Talhâ'nın Humus'tan ayrılmaması, gerekse diğer râvîlerin ikisinin de Kuzey Afrikalı olması sebebiyle bu nüsha fazlaca tanınmamıştır. Bu eser, her şeye rağmen Humuslu olan Muâviye b. Salih vasıtasıyla Mısır'a taşınmış, Mısır'da da Abdullah b. Salih'in nakli ile daha o dönemden sonraki eserlere girmiş ve böylece kaybolup unutulması engellenerek günümüze de kadar nakline imkân tanınmıştır.²

İkincisi ise bazı âlimlerin Ali b. Ebî Talhâ'yı ve Abdullah b. Sâlih'i cerh ve ta'dîl açısından değerlendirmeye tabi tutmalarıdır.³ Çalışmamızda yer yer değindiğimiz; Ali b. Ebi Talha'nın Abdullah b. Abbas'ın Tefsiri ile ilişkilendirilmesine mani olarak görülen tenkit unsurları, eserin meşhur ve yaygın olmamasının da kısmen temelini teşkil etmiştir. İbn Abbas Tefsiri'nin diğer rivayetleri ile birlikte değerlendirildiğinde aslında çok da tenkite mahal olmadığı anlaşılacak olsa da başlangıç itibarıyla cerh ve ta'dil açısından sebep oluşturmuştur.

Yaşadığı dönemde tefsirde yaygınlaşan re'y hareketlerine gösterdiği reaksiyonun sonucu olarak tefsire itimat edilemeyeceğini belirten Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bile bu eserin

¹ İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerin bol ve karmaşık olmasından dolayı münekkitler, ondan gelen tefsir tariklerini tek tek inceleyerek sağlam ve zayıf tarikleri tespit etmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/78; Sadrettin Gümüş, "Garîbu'l-Kur'ân Tefsirinin Doğuşu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (MÜİF Yayınları, 1987-1988), 16.

² İsmail Cerrahoğlu, "Ali b. Ebî Talha'nın Tefsir Sahîfesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (AÜİF Yayınları, 1969), 59.

³ Cerrahoğlu, "Ali b. Ebî Talha'nın Tefsîr Sahîfesi", 59.

Mısır'da olduğunu söylemiş ve bu eseri “Mısır'da Muâviye b. Sâlih'in Kitâbu't-Te'vîl'i var. Bana göre bir kimse Mısır'a gidip sadece bu kitabı yazıp geri dönse bu yolculuğu boşa gitmiş sayılmaz.” diyerek övmüştür.⁴ Onun Kitâbu't-Te'vîl diye tanıttığı eser Sahîfetü Ali b. Ebî Talhâ adlı eserdir. Çünkü Sahîfe'yi İbn Abbâs'tan Ali b. Ebî Talhâ; ondan Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775), ondan da Abdullah b. Sâlih (ö. 223/837) rivâyet etmişlerdir.⁵

Ahmed b. Hanbel'in bu eserden bahsettiği bir diğer rivâyette “Ali b. Ebî Talhâ'nın rivâyet ettiği tefsirle ilgili bir Sahîfe” diye bahsetmesi,⁶ Kitâbu't-Te'vîl diye isimlendirdiği eserin Sahîfetü Ali b. Ebî Talhâ olduğunu doğrulamaktadır. Ali b. Ebî Talhâ'nın bu eseri, İbn Abbâs'tan *tedvîn*⁷ edilen rivâyetlerin en eskisi ve İbn Abbâs'tan gelen rivâyet tariklerinin en güvenilir olması bakımından, Tefsir tarihinde büyük bir önemi haizdir. Bu tefsir Sahîfesinin değerini ancak bazı müfessirler görebilmiştir. Ondan istifade edenler arasında Buhârî (ö. 256/870), Taberî (ö. 310/923), İbn Ebî Hatim (ö. 327/938) ve İbnü'l-Münzir (ö. 318/930) gibi önemli âlimlerin bulunması, bu Sahîfenin ne denli önemli olduğunu daha belirgin olarak ortaya koymuştur.

Bununla birlikte Sahîfe'nin, muhtelif tefsir ve hadis kitapları içerisinde dağınık halde bulunduğunu belirtmek gerekir. İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505), bu sahifeden eserlerinde bahsetmeleri; Taberî, İbn Ebî Hâtim ve İbnü'l-Münzir'in (ö. 318/930) tefsirlerinde, Buhârî'nin de (ö. 256/870) el-Câmi'u's-Sahîh adlı eserinde, Sahîfe'den istifade ettiklerini söylemeleri,⁸ bu eserin birer nüshasının, ismi geçen âlimlerde mevcut olduğunu ve istifade ettiklerini ortaya koymaktadır.

İmam Buhârî, Mısır seyahatlerinde bu eseri ya doğrudan doğruya Abdullah b. Salih'ten veya başkalarından alarak isnadlarını rivâyetinde dile getirmeksizin (*ta'likan*⁹) İbn Abbâs'a ulaştırmaktadır.

Buhârî'nin ta'lik'leri¹⁰ incelendiğinde, genellikle Kur'ân'da geçen garîb kelimelerin izahlarında bu Sahîfe'ye isnadda bulunduğu görülmektedir.

Taberî'nin Sahîfe'yi, Musanna' b. İbrahim, Ali b. Dâvûd ve Yahya b. Osman vasıtasıyla Abdullah b. Salih'ten gelen rivâyet zinciri ile aldığı görülmektedir.

⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Beyrut: y.y., 1988), 1/94.

⁵ İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî* (Kahire: y.y., 1986), 8/293.

⁶ Muhammed Abdu'l-'Azîm Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 2/14.

⁷ “Tedvîn: Sözlükte ‘yazmak, toplamak, derlemek’ anlamındaki tedvîn, terim olarak hâfizalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde bulunan hadis metinlerini belli bir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirmeyi ifade eder.” Detaylı bilgi için bk. Mehmet Efendioğlu, “Tedvîn, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/267.

⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/293; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: y.y., 1991), 2/415.

⁹ “Ta'lik: Sözlükte ‘askıda bırakılmış’ mânasına gelen muallak kelimesi, terim olarak hadisin senedinin baş tarafından (müellifin bulunduğu kısımdan) bir veya arka arkaya birkaç râvisinin yahut bütün râvislerinin zikredilmediği, قال رسول الله صلى الله عليه وسلم’ diyerek doğrudan Hz. Peygamber’e veya bir sahâbî yahut bir tâbiye isnat edilen hadis demektir.” Detaylı bilgi için bk. Abdullah Aydın, “Mu'allak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/319.

¹⁰ Mut'a Nikahı'nın önce meşru kılınıp sonra yasaklandığı hususunda Detaylı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)*, (Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, ts.), “Meğazi”, (No. 38); “Zebâih” (No. 28); “Hiyel” (No. 3); “Nikâh” (No. 31) (ta'lik olarak).

Taberî, Buhârî gibi birçok âlim, bu Sahîfe'den sadece Kur'ân'ın garîb kelimelerini izah eden nakilleri almakla kalmamış, çeşitli hükümleri, âyetlerin nüzul sebepleri, nâsîh ve mensuh âyetler ilgili haber ve bilgileri de almışlardır.

Sahîfe'nin aynı zamanda İbn Ebî Hatim ve İbnü'l-Münzir'in tefsirlerini de kaynak olarak zikretmekte ve böylelikle zikredilen eserlerden gösterdiği kaynaklar ile de güvenilirliğini pekiştirmiştir.¹¹

Suyûtî, tefsirle ilgili olarak İbn Abbâs'tan farklı zincirler vasıtasıyla birçok rivâyetin mevcut olduğunu beyan ederken; İbn Abbâs'ın tefsirinin Ali b. Ebî Talhâ tarîkiyle gelen rivâyetinin, rivâyetler arasındaki en iyilerden biri olduğunu söylemektedir.¹² Bununla birlikte Ali b. Ebî Talhâ'nın bizzat İbn Abbâs'la mülâkî olmasının ve tefsirini rivâyetle aktarmasının imkânsız gibi görüldüğünü, bu nedenle de ikisi arasında başka bir râvinin daha bulunması gerektiğini de belirterek eleştirisine yer vermektedir. Bu eleştirinin, Sahîfenin güvenilirliğine zarar getirmemesi adına Suyûtî'nin Ali b. Ebî Talha ile Abdullah b. Abbâs arasında olabileceğini düşündüğü râvîleri Mücâhid veya Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) olabileceğine değindiğini belirtmek gerekmektedir.¹³ Zira Zehebî (ö. 748/1348) de, Suyûtî'nin eleştirdiği bu hususu vuzûha kavuşturmak amacıyla; Suyûtî'nin olması muhtemel diye belirlediği diğer râvinin Mücâhid (ö. 103/721) olduğunu,¹⁴ Ebû Ca'fer en-Nahhâs (ö. 338/950) ise aradaki muhtemel râvinin Mücâhid ve İkrime (ö. 105/723) olduğunu¹⁵; Hazrecî (ö. 923/1517) de Mücâhid ve el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 108/726) olduğunu ifade eder.¹⁶

Yukarıdaki belirlemelerden hareketle Ali b. Ebî Talhâ'nın, rivâyetinde şeyhini zikretmeyerek (*mürsel*¹⁷) doğrudan İbn Abbâs'ı zikretmesi, tenkit edilmiş olmakta ve hadis tenkitçileri (münekkit), Ali b. Ebî Talhâ'nın tabîin tabakasından rivâyette bulunduğu şahısların *sika*¹⁸ olmasını dikkate alarak Ali b. Ebî Talhâ'nın ve rivâyetinin ta'n edilemeyeceğini söylemektedirler.¹⁹ Dolayısıyla denilebilir ki; hadis kitaplarında İbn Ebî Talhâ'ya yöneltilen tenkitler, sadece rivâyetindeki isnadın muttasıl olmamasıyla sınırlıdır. Bir başka deyişle onun İbn Abbâs'tan bu tefsiri *sema*²⁰ yoluyla almadığı söylenebilir. Bu hususta tenkit edilmesi ise; ulaşılan yeni bilgiler ışığında bu sahîfenin Abdullah b. Abbâs'ın tefsiri olduğu bilgisine halel getirmez.

Bu çalışmamızda Abdü'l-Mun'im Reccâl tarafından *Tefsîru İbn-u Abbâs el-Musemmâ bi Sahîfet-i Ali b. Ebî Talhâ'an İbn-u Abbâs fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* adıyla 1991 yılında Kahire'de

¹¹ Cerrahoğlu, "Ali b. Ebî Talha'nın Tefsîr Sahîfesi", 75-82.

¹² Suyûtî, *İtkân*, 2/414-415.

¹³ Suyûtî, *İtkân*, 2/241.

¹⁴ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Mısır: y.y., 1963), 3/134.

¹⁵ Ebû Ca'fer Nahhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut; el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 20.

¹⁶ Safiyyuddin Ahmed b. Abdullah el-Ensârî Hazrecî, *Hulâsatu Tezhîb-i Tehzîbi'l-Kemal fi Esmâi'r-Ricâl* (Beyrut: y.y.,1979), 275.

¹⁷ "Mürsel: Sözlükte 'göndermek, salıvermek, bırakmak' anlamındaki irsâl masdarından türeyen mürsel kelimesi terim olarak 'tabîinden bir râvinin, kendisiyle Hz. Peygamber arasındaki sahâbînin ismini atlayarak naklettiği hadis' mânasına gelir." Detaylı bilgi için bk. Salahattin Polat, "Mürsel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52.

¹⁸ "Sika: Adâlet ve zabt vasıflarına sahip râvîler hakkında kullanılan ta'dîl lafızlarından biridir." Detaylı bilgi için bk. Ahmet Yücel, "Sika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/175.

¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/298.

²⁰ "Sema: Sözlükte 'kulakla duymak, işitmek, dinlemek' anlamına gelen semâ' kelimesi terim olarak 'hadisi hocadan işiterek öğrenme' mânasında kullanılmış, zamanla, gerçekte bilinse de 'bir hadisi veya hadis kitabını hocadan bizzat işiterek onun rivâyet hakkını elde etme (ahz, tahammül) yöntemi' anlamını da kazanmıştır." Detaylı bilgi için bk. Abdullah Aydın, "Sema", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/457.

neşredilen nüsha ele alınmıştır. Bu nüsha esas alınarak Ali b. Ebî Talhâ nüshasındaki usûl ele alınacaktır. Bu değerlendirmelerin iyi anlaşılabilmesi için Alî b. Ebî Talhâ'nın yaşadığı dönem, Sahife'nin isnadı ve senetleri, Sahife'nin ehemmiyeti ve sunulma yöntemleri üzerinde durulacaktır. Eserde Ali b. Ebî Talhâ'nın hayatı, doğumu ve vefatı ile ilgili, çalışmamızın giriş kısmında verilen detaylarla yetinilecektir.

Çalışmamızda başlangıç itibarıyla ele aldığımız Ali b. Ebi Talha nüshası ile ilgili ulaşabildiğimiz kaleme alınan çalışmalarda, Ali b. Ebi Talha Nüshasında yer alan İsrâiliyat ve Garip kelimelere yönelik gayretler olduğunu görüyoruz. Daha ileri aşamada Garîbu'l-Kur'ân ilmi açısından Sahife üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Genel manada Sahife'nin tanıtımı mahiyetinde kaleme alınan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Birkaç makaleden oluşmasını planladığımız bu çalışmamızın tamamlanması ile İbn Abbas Tefsiri'nin günümüze kadar ulaşmasına vesile olan rivayet zincirlerinin genelini değerlendirilmesi yapılacak ve Ali b. Ebî Talha Nüshasının güvenilirliğine yönelik gereken vurgu yapılmış olacaktır. Bu sebeple çalışmamızın literatür taramamızda tespit ettiğimiz bu boşluğu doldurmasını hedefliyoruz.

Ali b. Ebi Talha Nüshası ve bu nüsha özelinde İbn Abbas Tefsiri üzerinde yapılan literal taramada İbn Abbas Tefsiri olarak bilinen matbu eserin, hangi raviye ait olduğu, eserin genel özellikleri ve diğer ravileri hakkında genel tespitlerin yapıldığı; hatta tercih edilen rivayetlerin zikredildiği görülmektedir. Ayrıca İbn Abbas tefsirinin Kur'an ilimleri çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulduğu çalışmalara da rastlanmıştır. Bu çalışmaların detaylı bilgileri burada paylaşılmayacaktır. Çünkü çalışmamızın ana gayesi, İbn Abbas Tefsiri'nin rivayetleri arasında bilinenin ötesinde bir değerlendirme yapabilmek; tüm rivayetleri tek tek ele alarak, hangi rivayet zincirinin İbn Abbas Tefsirini yansıttığına dair tercih oluşturarak bir belirleme yapılacaktır. Şimdiye kadar konumuzla ilgili yapılan çalışmalardan farklı bir değerlendirme amaçlandığından konumuza dair literal çalışmalara isim isim yer verilmemiştir.

1. Ali b. Ebî Talhâ'nın Yaşadığı Dönem

Ali b. Ebî Talhâ'nın doğum ve vefat tarihleri konusunda tarihçilerin ihtilafı olmakla beraber; yaşadığı asrın bilinmesi, değerlendirmeye esas kabul edilebilir. Hicrî 50-135 yıllar arasında yaşadığı kabul edilerek, yaşadığı asrın çoğunluğunun Emevî ve Abbâsî Devletlerinin hüküm sürdüğü döneme denk geldiği görülmektedir.

Siyâsî, târihî ve kültürel kargaşaların çok yoğun yaşandığı; hatta büyük savaflara sahne olan Emevî iktidarı döneminde yaşayan İbn Ebî Talhâ, devamında Abbâsî hükümdarlığı döneminde de bir hesaplaşma ve intikam dönemini yaşamıştır. Ömrünün çoğu Emevî iktidarının birçok halifesi zamanında geçen İbn Ebî Talhâ,Abbâsî iktidarının ise Ebû'l-Abbâs ve Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında yaşamıştır ve Ebû Ca'fer el-Mansûr'un hilafetinin son dönemlerinde vefat etmiştir.

Ali b. Ebî Talhâ dönemine damga vuran en önemli olay, Emevî dönemindeki meşhur Hâricî isyanıdır. Şîî akımın her fırsatta Emevî iktidarının aleyhine çalıştığı bu dönemde meydana gelen isyan, 90 yıllık iktidarın sonrasında Emevî devletinin zayıflamasına neden olmuştur. Kabileler arası çatışmaların da yoğun olduğu bu dönemde yaşayan İbn Ebî Talhâ'nın Humus'un dışına çıkamaması daha da anlaşılır hale gelecektir.

Ayrıca Abbâsîlerin kuruluş sürecinde öne çıkan yapılanmaların mevcudiyeti de, Ali b. Ebî Talhâ'nın yaşadığı dönemde etkin olmuştur. Hem Emevîler hem de Abbâsîler döneminde peş peşe yaşanan ve toplumsal etkinliği olan olaylar, İslam toplumunda çok tesir bırakmış; birbirine zıt birçok grubun oluşumuna neden olmuştur. Bu bölünme ve ayrışma sürecinde Ali b. Ebî Talhâ da

şif olmak ile itham edilmiş;²¹ direk şahsına yönelik yaşanan bu hadiseler başta olmak üzere, toplumsal bu dönüşüm Ali b. Ebî Talhâ'nın düşünce dünyasını derinden etkilemiştir.

Alî b. Ebî Talhâ'nın hayatında etkin olan bir diğer husus da -özellikle de Abbâsîler döneminde- çok geniş ilmî hareketliliğin yaşanmış olmasıdır. Bu hareketlilik, dönemin ilmî açıdan kalkınma sürecine girmesini sağlamış, özellikle âlimler şer'î ilimlere özel ihtimam göstermiştir. Tefsîr, fıkıh, hadis, kıraat ilimlerinin tedvin dönemleri olarak da isimlendirilebilecek bu dönem, ilmî seyahatlerin çokça yapıla geldiği bir dönem olarak bilinmektedir.

Bu ilmî hareketlilik, o dönemin tüm doğal engellerine rağmen Ali b. Ebî Talhâ'nın da etkilenmesine neden olmuş, ilmî seyahatler aracılığı ile Şam'a seyahatlerde bulunmuş; böylelikle Humus bölgesinden farklı coğrafyalarda da bulunma imkânı bulmuştur. Buna bağlı olarak muâsır âlimler, muhaddisler, müfessirler ile bir araya gelip; ilmî istişârelerde bulunma fırsatını yakalamıştır. Bu dönemde Ali b. Ebî Talhâ'da oluşan bu etkileşim ilerleyen süreçte yetiştirdiği talebelerini de etkilemiştir. Ali b. Ebî Talhâ'nın etkileşimin yoğun olduğu bu dönemde yaşamış olması, özellikle tefsir ilminde birçok müfessirin itibar ettiği bir mevkiye ulaşmasını sağlamaktadır.²²

2. Sahîfenin Abdullah b. Abbâs'a İsnâdı ve Diğer Senetleri

Abdullah b. Abbâs'ın tefsirinin en kadîm nüshası olarak Ali b. Ebî Talhâ'nın nüshasının bizlere ulaşmış olması, bu Sahîfe'nin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Bu Sahîfenin ehemmiyeti, yazıldığı günden bugüne kadar ulaşılabilecek çok yüksek ilmî yeterliliğe sahip olduğu dikkate alındığında daha net görülmektedir.

Sahife'nin Ali b. Ebî Talhâ'ya doğrudan Abdullah b. Abbâs'tan ulaştığı konusunda senet açısından yapılan tenkitler ve senette yer aldığı düşünülen irsâl ve ta'like dair bilgiler çalışmamızın giriş kısmında genişçe zikredilmiştir. Bununla birlikte senedinde yer alan irsalin ya da ta'likle senedinin zikredildiğinin kabul edilmesi; Sahife'nin ehemmiyetine mani değildir. Bu belirlemelere göre Sahife'nin *Vicâde*²³ yoluyla Abdullah b. Abbâs'a bağlandığını söylemek mümkündür.²⁴

Alî b. Ebî Talhâ nüshası, Muaviye b. Salih el-Hadrâmî el-Humûsî senedi ile de gelmektedir. Bu senet sırasıyla şöyledir: Ali b. Ebî Talhâ, Muaviye b. Salih, Yahya b. Saîd, Mekhûl eş-Şâmî, İbn Râhuye, Râşid b. Sa'd, Damre b. Habib, Na'im b. Ziyâd, Leys b. Sa'd, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdî, Abdullah b. Vehb, Zeyd b. El-Habbâb, Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, Esed b. Mûsâ, Abdullah b. Sâlih.

Sahîfenin diğer senetleri de şöyledir:

²¹ Bu süreçte Alâ' b. 'Utbe el-Humusî ile Ali b. Ebî Talha arasında geçen Abbâsî ve Emevî asabiyetçiliğinin yansıması olarak kendini gösteren hadise için detaylı bilgi için bk. Abdullah b. Abbâs, *Tefsîru İbn Abbâs el-müsemmâ Sahîfetü Ali b. Ebî Talha 'an İbn Abbâs fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Râşid Abdü'l-Mün'im er-Reccâl (Kahire: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, 1991), 12.

²² Detaylar için Detaylı bilgi için bk. *Tefsîru İbn Abbâs*, 10-23.

²³ "Vicâde: Bir Râvinin bizzat ulaşmadığı yahut ulaşmış olsa da kendisinden hadis dinlemediği, ayrıca icâzet vb. yetkiler de almadığı bir hocanın hattıyla yazılmış hadislerin kaydedildiği metinler bulması veya bunları satın alma yoluyla elde etmesidir." Halit Özkan, "Vicâde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/100.

²⁴ *Tefsîru İbn Abbâs*, 26.

- Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'în, Ebû Zür'a. Bu senet Müslim'in Sahîh'inde kullandığı senettir.²⁵
- İmâm Leys'in kâtibi olarak meşhur olan Abdullah b. Salih b. Muhammed el-Cühenî el-Mısırî senedidir. Bu senet şöyledir: Alî b. Ebî Talhâ, Muaviye b. Salih, Abdullah b. Salih, İsmail b. Ayyaş el-Humusî, Raşid b. Sa'd, Mufaddal b. Fudale, Nâfi' b. Yezîd, Ahmed b. Mansur er-Ramadî, İsmail b. Ubeydullah el-İsbehânî, Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî, Bekr b. El-Heysem el-Ehvâzî, Ca'fer b. Muhammed b. Hammâd, Humeyd b. Zencûye, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Ebû Zür'a ed-Dimeşkî, Ali b. Davud.²⁶

Sahife'nin senetlerinin cerh ve ta'dili konusunda âlimlerin görüşleri farklılık arz etmektedir.

- Abdülmelik b. Şu'ayb, sika ve me'mûn,
- Ahmed b. Hanbel, senedinin başı kuvvetli sonu ise fâsid,
- Ebû Hâtim, sadûk ve me'mûn,
- Ya'kub b. Süfyân, Ebû Sâlih için sâlih,
- Ebû Zür'a, yalanla itham olunan bir ravi yok, hasendir,
- Nesâî, sika değildir,
- İbn Hibbân, sadûk diyerek cerh ve ta'dil etmişlerdir.²⁷

Bütün bu değerlendirmeler ile birlikte Sahife'nin birçok âlimin istifadesine mazhar olduğu da nakledilmiştir. Bunlar arasında el-Belâzûrî (ö. 279/892), el-Âcûrî (ö. 360/970), el-İsbehânî (ö. 369/979), Ebû'l-Kâsım es-Sehmî (ö. 427/1035), el-Beyhakî (ö. 458/1065), el-Beğavî (ö. 516/1122) sayılabilir.²⁸

3. Sahîfenin Ehemmiyeti

Ali b. Ebî Talhâ Sahîfesi'nin ehemmiyetinin anlaşılabilmesi için öncelikle Kur'ân tefsirinde sahabîlerin ve özellikle de Abdullah b. Abbâs'ın yerini iyi anlamak gerekir. Bir başka deyişle ilk dönem Sahabî Tefsirinin önemli örneklerinden bir olan Abdullah b. Abbas Tefsiri'nin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan rivayet zincirlerinden biri -ve kanaatimizce en güvenilir- olması açısından bakıldığında Sahife'nin ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden itibaren Hz. Peygamber'in beyân ve tefsiri Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında en büyük imkândır. Bununla birlikte Sahabîlerin, Kur'ân'ın tefsiri ile meşgul olmaları, Kur'ân'ın ahkâmı ve Kur'ân'daki akâid kurallarını belirleme çalışmaları da, bu imkânın devamı mahiyetindedir.

Sahabîler, Kur'ân'ın tefsirini üç açıdan ulaşabilecek en büyük şeref olarak nitelendirmektedirler. Bu açılardan en yüce kitab olan Kur'ân ile meşgul olunması, sahabîlerin tamamında şeref sebebi olarak görülmektedir.

Birincisi, Kur'ân'ın içeriğinin Allah'ın kelamı olması, bütün hikmetleri içerisinde barındırması, her türlü faziletin ana kaynağı olması, önceki milletlerin bilgilerini içermesidir.

²⁵ Tefsîru İbn Abbâs, 27.

²⁶ Tefsîru İbn Abbâs, 28.

²⁷ Tefsîru İbn Abbâs, 28.

²⁸ Tefsîru İbn Abbâs, 31.

İkincisi, tüm dînî ve dünyevî olgunluğa vesile olan dînî ilimlerin kaynağının Kur'ân olmasıdır.

Üçüncüsü ise, Kur'ân'ın tüm Müslümanlara semâvî bir sorumluluk yüklüyor olmasıdır.

Sahabîler, Rasûlüllah zamanında hükümlerini ana kaynağından öğrendikleri, beyan ve açıklamasını aldıkları, tefsiri ile hemhâl oldukları Kur'ân'a dair okumaları, Rasûlüllah'ın vefatından sonra da devam ettirmişlerdir. Bu meyanda sahabîlerin tefsiri, müfessirlere göre Peygamber'eulaşmaları açısından merfu'olarak değerlendirilmektedir.²⁹

Rasûlüllah'ın vefatından sonra sahabîler, Kur'ân'ın beyan ve tefsirini hayatları boyunca nakletmeye devam ettiler. Kur'ân'ın beyan ve tefsirine yönelik Rasûlüllah'dan aldıkları bilgilere dayanarak tefsire yönelik çalışmalarına devam etmişlerdir. Özellikle Hulefâ-i Râşidîn, İbn Mes'ûd (ö. 32/652), İbn Abbâs, Übeyy b. Ka'b(ö. 33/654), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Ebû Musâ el-Eş'arî (ö. 42/662), Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 73/692), Kur'ân'ın tefsiri konusunda şöhret bulmuşlardır.

Sahabîlerin tefsir çalışmalarında ortak bir mertebeden bahsetmek yerine, sahabîlerin anlayışlarına göre farklı mertebelerde tefsir çalışmaları yaptıkları görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Abdullah b. Abbâs'ın -diğer sahabîlere kıyasla- Hz. Peygamber'in duasına mazhar olması nedeniyle ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. İbn Abbâs'ın diğer sahabîlere göre müfessirler arasındaki konumu, derin görüş açısına sahip, fikren daha kuvvetli olarak isimlendirilebilir.

Abdullah b. Abbâs'ın tefsirinin ehemmiyeti değerlendirilirken râvîlerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Râvîlerinin sayılamayacak kadar çok olduğu yapılabilecek ilk belirlemedir. Ayrıca İbn Abbâs'ın soyundan gelen Abbâsîlerin İbn Abbâs tefsirine verdikleri önemde rivâyet yollarını arttırmıştır.

Rivâyet zincirlerinin en meşhurları şunlardır:

1. Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr ez-Zührî zinciri: Buhârî ve Müslim Sahih adlı eserlerine aldıkları rivâyetlerde aradıkları şartların bu zincirde olduklarını beyan etmişlerdir. Hâkim, Taberî, Süfyân es-Sevrî de bu zinciri eserlerinde kullanmışlardır.

2. Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. 'Utbe, ez-Zührî zinciri: Zehebî, İbn Cerîr ve Zührî bu zinciri eserlerinde kullanmışlardır.

3. Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Muhammed b. Ebî Muhammed zinciri: Bu zincirin isnâdı hasen olarak nitelendirilmiş; Taberî, İbn Ebî Hâtim bu zinciri eserlerinde kullanmışlardır.

4. Abdullah b. Abbâs, Ali b. Ebî Talhâ, Muaviye b. Sâlih zinciri: Bu zincir rivâyetlerin en üstünü ve en sahihi olarak nitelendirilmiş; Buhârî, Zehebî, Taberî, İbn Ebî Hâtim, İbnü'l-Münzir bu zinciri eserlerinde kullanmışlardır.

5. Abdullah b. Abbâs, Osman b. Muhsan, Nuh b. Kays, Saîd b. Mansur zinciri: Bu zincir, güzel olarak nitelendirilmiştir.

²⁹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1957), 2/157.

6. Abdullah b. Abbâs, Ebû Sâlih, İsmail b. Abdîrrahman es-Süddî zinciri: Bu zincir de sahih rivâyetler arasında kabul edilmiştir.

7. Abdullah b. Abbâs, İkrime, Yezîd en-Nahvî, Hüseyin b. Vâkid zinciri: Bu zincir, güzel olarak nitelendirilmiştir.

8. Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Dînâr zinciri: Bu zincir uygun olarak nitelendirilmiştir.

9. Abdullah b. Abbâs, Mücâhid, İbn Ebî Nuceyh, Şibl b. Abbâdu'l-Mekkî zinciri: Bu zincir kuvvetli olarak nitelendirilmiştir.

10. Abdullah b. Abbâs, Abdülmelik b. Cüreyc zinciri: Bu zincir sahih ancak zayıf olarak nitelendirilmiştir.

11. Abdullah b. Abbâs, el-'Üfi zinciri: Bu zincir, hastalıklı değil olarak nitelendirilmiştir.

12. Abdullah b. Abbâs, Dahhâk b. Müzâhim zinciri: Bu zincir munkatı' olarak nitelendirilmiştir.

13. Abdullah b. Abbâs, Mukâtil b. Süleymân zinciri: Bu zincir illetli olarak nitelendirilmiştir.

14. Abdullah b. Abbâs, Ebû Sâlih, Muhammed b. Es-Sâib el-Kelbî zinciri: Bu zincir, sahih ama çok zayıf olarak nitelendirilmiştir.

Bu rivâyet zincirleri arasında çalışmamıza esas teşkil eden Ali b. Ebî Talhâ zincirinin, rivâyet zincirleri arasında en güvenilir, en sağlam, en sahîh olarak nitelendirilmesi ve günümüze kadar ulaşmış olması, ilk dönem rivâyet tefsirlerine ulaşmayı temin etmesi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Sahabe tefsirlerinin öneminin yanı sıra Hz. Peygamber'in özel duasını almış bir sahâbî olan Abdullah b. Abbâs'ın tefsirinin günümüze kadar ulaşmış olması, Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğinin daha net anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Böylesine ehemmiyetli bir tefsirin sağlam bir rivâyet zinciri ile günümüze ulaşmasında ise Ali b. Ebî Talhâ'nın mevcudiyeti yadsınamaz bir gerçektir.

4. Sahîfenin Rivâyet Yöntemleri

Çalışmamızın bu kısmında İbn Abbâs Tefsiri'nin Ali b. Ebî Talhâ nüshasında nasıl sunulduğu ve sunma esnasında kullanılan yöntemler üzerinde durulacaktır. Gerek bu Sahîfeden istifade eden âlimlerin ve gerek çalışmamıza konu olan Abdü'l-Mun'im Reccâl'in tahkikinde tespit edilen yöntem değerlendirmeleri, Sahîfe'nin sunma yöntemlerini belirlemede bizlere esas teşkil edecektir.

Sahîfetü Ali b. Ebî Talhâ nüshasında:

1. Tefsîr kitapları ile hadis kitapları ve kadîm kaynak eserler kaynak olarak kullanılmaktadır.
2. İncelenen ayetin Kur'ân ve sünnete dayalı tefsiri yapılırken nassın mutabakatına mutlaka yer verilmektedir.
3. Tefsir yapılırken rivâyetlerde, isnadı olan rivâyetlere öncelik verilmektedir. Eğer yapılan tefsirde isnada dayandırılacak bir rivâyet yer almıyorsa; o halde tefsir, gayr-i müsned rivâyetlere dayandırılmaktadır.
4. Tefsirin açıklama kısmında rivâyetlerle ilgili ihtilaflara yer verilmiştir.
5. Rivâyetlerin kaynakları verilirken tarih sırasına göre tertibine dikkat edilmiştir.

6. Sahîfe'nin gerek Ali b. Ebî Talhâ tarafından kullanılan; gerek sonradan tahkik esnasında eklenen en meşhur kaynakları şunlardır:
 - a. Buhârî'nin Sahîh adlı eseri,
 - b. Müslim'in Sahîh adlı eseri,
 - c. Taberî'nin Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, Târîhu'r- Rusul ve'l-Mülûk adlı eserleri,
 - d. İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938), Tefsîr adlı eseri,
 - e. Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın (ö. 338/949) en-Nâsîh ve'l-Mensûh, el-Kat' ve'l-İ'tinâf adlı eserleri,
 - f. Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyin el-Âcûrî'nin(ö. 360/970), Tahrîmu'n-Nerd ve's-Şatranç ve'l-Melâhî adlı eseri,
 - g. Taberânî'nin (ö. 360/970), ed-Du'â adlı eseri,
 - h. İbn Hayyân'ın (ö. 369/979), et-Tevbîh ve't-Tenbîh adlı eseri,
 - i. el-İsbehânî'nin (ö. 369/979), Tefsîr adlı eseri,
 - j. Ebû Bekir b. Mürdeveyh'in (ö. 410/1019), Tefsîr adlı eseri,
 - k. Hamza b. Yusuf es-Sehmî'nin (ö. 427/1035), Târîh-u Cürçân adlı eseri,
 - l. Ebû 'Amr Osman b. Said el-Endelûsî'nin (ö. 444/1052), el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ adlı eseri,
 - m. Beyhakî'nin (ö. 458/1065), es-Sünenü'l-Kübrâ, el-Ba's ve'n-Nüşûr, el-Esmâ-u ve's-Sifât, Delâilü'n-Nübüvve ve Ahvâl-u Sâhibi's-Şerî'a, Şu'abu'l-İmân, el-İ'tikâd 'alâ Mezhebi's-Selefi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâ'a adlı eserleri,
 - n. el-Vâhidî'nin (ö. 468/1075), Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân adlı eseri,
 - o. Beğavî'nin (ö. 516/1122), Me'âlimu't-Tenzîl adlı eseri,
 - p. Kurtubî'nin (ö. 671/1272), el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân adlı eseri,
 - q. İbn Kesîr'in (ö. 774/1372), Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm adlı eseri,
 - r. İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448), Fethu'l-Bâri bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî, el-Kâfi's-Şâf fi Tahrîc-i Ehâdîsi'l-Keşşâf adlı eserleri,
 - s. Süyûtî'nin, Lübâbu'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, Mu'tereku'l-Akrân fi'İcâzi'l-Kur'ân adlı eserleri,
 - t. el-Kastallânî'nin (ö. 911/1505), İrşâdü's-Sârî li Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî adlı eseri,
 - u. Şevkânî'nin (ö. 1250/1834), Fethu'l-Kadîr adlı eseri,
7. Sahife'de rivâyetler Ali b. Ebî Talhâ'ya isnad ile gelenler³⁰ ve mu'allak olanlar³¹ diye iki kısma ayrılır. Mu'allak verilen rivâyetler, isnadlı olan rivâyetlerle birleştirilerek ve güvenilirliği tespit edilerek zikredilmiştir.
8. Tahkîk çalışması toplamda 560 sayfadan ibarettir.
9. Sahife'de tüm sûreler ve sûrelerin tüm âyetleri tefsir edilmemektedir. Hatta tefsiri yapılan bazen bir ayetin sadece bir kelimesi olabilmekte; tefsiri yapılan kelime/lerden başka o ayetin tamamının tefsiri yapılmamaktadır.
10. Tefsiri yapılan sûrenin adı sûrenin en başında mutlaka belirtilmektedir. Tefsir edilen ayetin numarası ise dipnot olarak belirtilmektedir.
11. Tefsiri yapılan âyetin lafzından önce قَوْلُهُ تَعَالَى ifadesi yer almaktadır. Ardından tefsiri yapılan âyetin lafzı, süslü parantez içerisinde verilmiştir. Sonrasında قَالَ ibaresi ile başlayan kısımda ise İbn Abbâs'ın tefsirine yer verilmiştir.

³⁰ Taberî, Belâzûrî, en-Nehhâsi Âcûrî, es-Sehmî, Taberânî, Beyhakî'nin isnadları gibi.

³¹ Buhârî, Süyûtî, İbn Hacer el-'Askalânî, Kastallânî'nin rivâyetleri gibi.

12. İbn Abbâs'ın tefsirinin nakledildiği kısımda Hadîs-i Şerîf metnine yer verilmiş ise mutlaka tırnak içinde belirtilmiştir.
13. Tefsiri yapılan ayetin kaynağına mutlaka dipnot konularak yer verilmiştir. Âyetin tefsirinde kullanılan nassın (âyet veya hadîs) kaynağı ise metinde köşeli parantez içerisinde sunulmuştur.
14. İbn Abbâs'ın tefsirinin nakledildiği kısımda yer yer muhakkik tarafından yapılan eklemeler de dipnotlar ile verilmiştir.
15. Tefsirin tahkiki esnasında yapılan bilgilendirme ve eklemelerde kullanılan âyet ve hadîslerin kaynakları, dipnot metinleri içerisinde verilmiştir.
16. Tefsiri yapılan her ayetin başında sûre ayırımı yapılmaksızın köşeli parantez içinde silsile halinde devam eden numaralandırma sistemi kullanılmıştır.
17. Fatihâ, Leyl, 'Alak, Kadir, Beyyine, Kâfirûn, Nasr, Leheb ve Nâs sûrelerinin tefsiri, Sahife'de yer almamaktadır.
18. İnşirah sûresinin ismi Şerh Sûresi olarak zikredilmiştir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve içeriğinin beyan ve tefsiri tarih boyunca bütün ilimlerin kaynaklığını teşkil etmiş; bu nedenle de ilim dünyasının en temel meşguliyet alanını oluşturmuştur. Aynı zamanda müesseseseleşen tüm İslami ilimlerin de temelini teşkil etmiştir. Bir başka deyişle kendisini Kur'ân-ı Kerîm ile daha ziyade temellendirebilme veya Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılabilmesinde daha çok belirleyici olabilme, İslam İlimleri sahasının temel gayreti olmuştur. Bu yönde yapılan çalışmaların başlangıç noktası, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber tarafından nasıl anlaşıldığı ve anlatıldığı olmuştur. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya yönelik çalışmalarda en başta Hz. Peygamber'in tefsir ve beyânları bu gayretin temel dayanağını oluşturmuştur. Sahabe döneminde de gerek Hz. Peygamber'den duydukları tefsir ve beyan bilgilerini aktarmaları, gerek kendi yorumlarına yer vermeleri, yapılan tefsir çalışmalarının gelişerek yaygınlaşmasını temin etmiştir. Zamanla oluşacak ilimlerin tedvîni aşamasında da, Kur'ân'ın tefsirini kolaylaştıracak ilimlere duyulan ihtiyaç belirleyici etken olacaktır.

Sahabe dönemi tefsir çalışmalarının, ilk dönem tefsir çalışmalarının anlaşılmasında ne denli önemli olduğu, sahabenin Hz. Peygamber ile birlikte bulunmaları açısından oldukça belirleyicidir. Bu nedenle ilk üç asırlık süreçte yapılan tefsir çalışmalarının Hz. Peygamber'in tefsiri ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı nasıl anladığını anlatacak olan Sahabe Dönemine ait tefsir ve beyan çalışmalarının anlaşılması, adeta Hz. Peygamber'in tefsir ve beyanının anlaşılması mahiyetine dönüşmüştür. Tâbiûn ve Tebe-i Tâbiûn dönemleri ve sonrasında ise tefsir çalışmalarının ana kaynak mahiyetinde yer alan Hz. Peygamber'in tefsirinden yavaş yavaş bağımsız hale gelmeye başlaması da, Sahabe Dönemi (ilk dönem) tefsirinin ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Sahabe Dönemi tefsirinin önde gelen örneği olan İbn Abbâs Tefsiri, hem Hz. Peygamber'in tefsirine şahitlik eden bir sahabînin tefsiri olması açısından; hem de Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuş bir sahabînin özel yeteneği ile yaptığı tefsir olması sebebiyle ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Bu tefsirin günümüze kadar ulaşabilmesi, hem tefsir ilmi hem de nakle dayalı her ilim açısından önemli bir imkândır.

Bu denli önemli bir tefsir kaynağının bize ulaşması konusunda ön plana çıkan Ali b. Ebî Talhâ Sahîfesi, her ne kadar birtakım eleştirilere konu olmuşsa da; ilmî değerlendirmeler neticesinde kuvvet ve sıhhat açısından onaylanarak istifadeye sunulmuştur. Bu çalışmamızda İbn

Abbâs Tefsiri'nin rivâyet nüshalarından Ali b. Ebî Talhâ Sahîfesi tahlil edilerek, anlaşılmasını kolaylaştırma yolunda bir adım atılmaya çalışılmıştır. Çalışmada gerek İbn Abbâs'ın, gerek Ali b. Ebî Talhâ'nın ve gerek muhakkik Abdü'l-Mun'im Reccâl'in yöntemlerine ayrı ayrı dikkat çekilmeye çalışılarak eserin daha istifade edilebilir hale gelmesine bir nebze olsun fayda verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın devamı mahiyetinde hazırlanması planlanan makaleler ile Abdullah b. Abbas Tefsiri'nin rivayet zincirleri ve o zincirlerde yer alan râvîler, imkânlar çerçevesinde ele alınarak incelenecek ve sonuçta İbn Abbas Tefsiri'nin en güvenilir zinciri ortaya konulacaktır. Günümüzde İbn Abbas Tefsiri olarak bilinen nüshaların değerlendirmelerine de yer verilecek olan makaleler ile ulaşılabilecek sonuca başlangıç oluşturması adına Ali b. Ebî Talha nüshası ile başlanmıştır. Bu tercihte bulunmamızın temel hedefi ise, aslında makale serisinin en başında kanaatimizi belirterek yola çıkmaktır. İbn Abbas Tefsiri ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgi ve kaynaklarda yaptığımız incelemelerden elde ettiğimiz; Tefsirin, çalışmamızda değindiğimiz karakteristik özelliklerinin hangi rivayet zincirinde daha net yansıtıldığı, rivayet zincirleri ve râvîlerin tenkit edildikleri hususların ehemmiyet sıralamaları iyi incelendiğinde ortaya çıkacağını ön gördüğümüz kanaati belirtmek amacıyla çalışmamızda ilk olarak Ali b. Ebî Talha nüshasını ele almaya çalıştık. Diğer makalelerimizin de merkezinde yer almasını hedeflediğimiz Ali b. Ebî Talha nüshasının İbn Abbas Tefsirinin diğer rivayet zincirleri ile birlikte ele alınması ile daha net ve anlaşılır bir değerlendirme yapılabilecek ve Abdullah b. Abbas Tefsirinin hangi rivayet zinciri ile bize ulaştığı daha net tespit edilebilecektir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: MTK (%50), AD (%50) Veri toplanması / Data collection: MTK (%50), AD (%50) Veri Analizi / Data Analysis: MTK (%50), AD (%50) Makalenin Yazımı / Writing up: MTK (%50), AD (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: MTK (%50), AD (%50).

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that have no competing interests.

Kaynakça

Abdullah b. Abbâs. *Tefsîru İbn-u Abbâs el-Müsemmâ Sahîfetü Ali b. Ebî Talhâ 'an İbn-u Abbâs fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Râşid Abdü'l-Mün'im er-Reccâl. Kahire: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, 1411/1991.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-İlel ve Ma'rîfetü'r-Ricâl*. nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1408/1988.

Aydınlı, Abdullah. "Mu'allak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/309. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- Aydınlı, Abdullah. "Sema". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/457. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)*. 5 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, ts..
- Cerrahoğlu, İsmail. "Ali b. Ebî Talhâ'nın Tefsir Sahîfesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (1969), 55-67.
- Çakan, İsmail Lütfi – Eroğlu, Muhammed. "Abdullah b. Abbâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Efendioğlu, Mehmet. "Tedvîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Gümüş, Sadrettin. "Garîbu'l-Kur'ân Tefsirinin Doğuşu". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (1987-1988), 16-20.
- Hazrecî, Safiyyuddîn Ahmed b. Abdullah el-Ensârî. *Hulâsat-u Tezhîb-i Tehzîbi'l-Kemal fî Esmâi'r-Ricâl*. Beyrut: y.y., 1399/1979.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*. 15 Cilt. Kahire: y.y., 1406/1986.
- Nahhâs, Ebû Ca'fer. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Özkan, Halit. "Vicâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Polat, Salahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1411/1991.
- Yücel, Ahmet. "Sika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. 3 Cilt. Mısır: y.y., 1382/1963.
- Zerkânî, Muhammed Abdu'l- 'Azîm. *Menâhilu'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1996.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1376/1957.